

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООРГАНІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Михайло Матковський, Світлана Цюра

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA-79005
Matkovskiy2017r@gmail.com;
svit.tsura@gmail.com*

Досліджено психолого-педагогічні особливості самоорганізації викладача вищої школи в процесі його професійної діяльності. З'ясовано зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на особистість викладача та його професійну діяльність. Аргументовано актуальність усебічного дослідження викликів, що постають перед вищою школою. Досліджено процес самоорганізації в міждисциплінарному та міжгалузевому розумінні. Доведено, що професійна самоорганізація є головною засадою особистісного розвитку викладача вищої школи, його становлення та професійного зростання. Важливим є вдосконалювати компетенції самих викладачів відповідно до потреб професійної діяльності. Розглянуто процес самоорганізації викладача вищої школи у двох видах. Перший вид полягає в цілеспрямованій діяльності викладача щодо досягнення певних професійних норм і показників. Головну увагу зовереджено на самоствердженні та самореалізації в освітній установі. Другий вид самоорганізації полягає в акцентуванні на особистісному саморозвитку та внутрішній мотивації до зростання. Аргументовано важливість створення передумов для гармонійної взаємодії професійної та особистісної систем.

Обґрунтовано доцільність критичного переосмислення методологічних підходів навчально-виховного процесу та освітніх програм вищої школи. Важливим є закладати у вищій школі стратегію самоорганізації як для викладачів, так і для їх вихованців протягом усього життя. Стратегічне завдання ЗВО – допомогти в цьому напрямі діяльності своїм викладачам, сприяти та створювати відповідні умови та можливості. Доведено актуальність підготовки випускника вищого навчального закладу, що буде здатний протистояти всім викликам перед собою, бути конкурентоспроможним, самостійно та професійно самовдосконалюватися, творчо зростати та реалізовувати себе.

У процесі вироблення рекомендацій з удосконалення процесу самоорганізації викладача вищої школи обґрунтовано важливість урахування всіх викликів та потреб, що стоять перед викладачем, вищою освітою та суспільством загалом.

Ключові слова: самоорганізація, психологія вищої школи, психологія управління, експертиза, викладач закладу вищої освіти, студент закладу вищої освіти, навчання, виховання, розвиток, освітній простір.

Постановка проблеми. Освіта сьогодні є одним із головних чинників розвитку суспільства, а також запорукою економічного, соціального та духовного поступу. Складні трансформаційні процеси, а також виклики, з якими стикається наше суспільство, активно впливають на освітні процеси. Інститут освіти, зокрема вища школа, повинен це брати до уваги та відповідати за них.

Готовим до змін повинен бути кожний викладач вищої школи як у процесі професійного, так і особистісного зростання. Важливим є також усвідомлювати, що саме результати його професійної діяльності визначатимуть ефективність і продуктивність праці фахівців багатьох сфер діяльності суспільства. Професійна діяльність викладача вищої школи є безперервним процесом особистісної самоорганізації. І тут, на нашу думку, важливо дослідити психологічні особливості цього процесу, проаналізувати всі чинники, що на нього впливають, виробити певні рекомендації щодо його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати про зацікавленість науковцями проблеми самоорганізації викладача вищої школи. Питання самоорганізації у професійній педагогічній діяльності зокрема досліджували Плахотнік О., Демченко О., Корольова І.; теоретико-методичні основи професійної самоорганізації викладачів проаналізовано в працях Мирончук Н., Гура О.; теоретико-методологічним засадам підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури приділено увагу у працях Батечко Н.; готовність педагога до професійного саморозвитку вивчали Некрасова С., Олійник В. Усебічний аналіз останніх наукових розвідок у контексті дослідження психолого-педагогічних особливостей самоорганізації викладача вищої школи говорить нам про спорадичність деяких праць. Це дає змогу стверджувати, що наша наукова розвідка є актуальною.

Формулювання цілей статті. Дослідження психолого-педагогічних особливостей процесів самоорганізації та саморегуляції у професійній діяльності викладача вищої школи. Аналіз головних засад особистісного розвитку, становлення та професійного зростання викладача вищої школи.

Виклад основного матеріалу. На розвиток та стан вищої освіти України впливає багато вагомих чинників. Зокрема, це збройна агресія росії проти України, процеси євроінтеграції та глобалізації, діджиталізація та інформатизація освітнього простору, економічні тенденції та зміни на ринку праці тощо. Вища школа повинна об'єктивно реагувати на всі виклики та змінювати свої підходи до освітнього процесу. Важливим є також вдосконалювати компетенції самих викладачів відповідно до нових вимог та завдань вищої школи. Сьогодні актуальною є підготовка такого випускника вищого навчального закладу, який буде здатним ефективно реагувати на всі виклики, бути конкурентоспроможним, самостійно та професійно самовдосконалюватися, творчо зростати та реалізовувати себе.

У проєкті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. “Стратегічною дорадчою групою” при МОН було окреслено певні перспективні

завдання для вищої освіти [5]. Експерти пропонують створити необхідні умови для підвищення професійної кваліфікації викладачів, запровадити комплекс заходів, спрямованих на системне заохочення наукової і професійної активності викладачів та їх академічної мобільності, сприяти оволодінню викладачами новітніми інтерактивними, індивідуалізованими, командними та проєктними навчальними технологіями спільного вироблення нового знання. 14 квітня 2022 р. Кабінет Міністрів України опублікував розпорядження про схвалення “Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки”. Цим важливим документом передбачено досягнення важливих стратегічних цілей у вищій освіті. Зокрема, дасть можливість підготувати перспективних лідерів закладів вищої освіти, створити необхідні передумови для максимального професійного розвитку викладача вищої школи [7].

Професійна діяльність викладача вищої школи тісно пов’язана з процесами саморегуляції та самоорганізації особистості. Це нас скеровує до такого психологічного терміна, як “самість”. “Самість” у аналітичній психології К. Юнга розглянуто як архетип цілісності особистості. Самість об’єднує свідоме і несвідоме, що взаємно доповнюють одне одного до цілісності. К. Юнг відводив архетипу “самості” головну роль як потенційного центру особистості та її свідомості [6]. Професійна самоорганізація є також головною засадою особистісного розвитку викладача вищої школи, його становлення та професійного зростання. Розуміння терміна “самоорганізація” має міждисциплінарні та міжгалузеві межі свого розуміння, яке постійно збагачується новими теоретичними ідеями, положеннями та висновками. У психології процес самоорганізації особистості розглядають як певну властивість та здатність до свідомого та цілеспрямованого конструювання власної особистості на основі певних еталонів, до яких вона прагне. Ковальчук Р. у науковій статті під назвою “Самоорганізація особистості як психологічний феномен” доходить висновку, що “самоорганізація – це впорядкована особливим чином сукупність цілей і мотивів саморозвитку, навичок самоконтролю та саморегуляції психічних станів, здатностей до самоаналізу та адекватної самооцінки, переважно самостійно та цілеспрямовано сформованої. Динаміка особистісної самоорганізації характеризується тим, що процес самоорганізації управляється та ініціюється самою особистістю, заглибленістю процесу самоорганізації в систему діяльності, спрямованістю самоорганізації, взаємосполученням стрибкоподібних та еволюційних процесів самоорганізації, паралельністю, подвійністю, функціональністю” [3, с. 168]. Іншими словами, самоорганізація є складним процесом діяльності особистості, сукупністю певних усвідомлених дій, спрямованих на зміни як зовнішнього середовища, так внутрішніх особистісних якостей. Своєю чергою педагогічна самоорганізація, як уважає Арешніков В., є процесом синергетичного самоструктурування, самовпорядкування та самовдосконалення складових професійної компетентності педагога [1]. В контексті нашого дослідження є важливим також дати зрозуміти,

що є самоорганізацією викладача вищої школи в його професійній діяльності. На думку Мирончук Н., самоорганізація викладача вищої школи полягає у свідомому процесі цілеспрямованих дій педагога на “основі цілей і цінностей самокерування, організації, самовдосконалення, здійснюваного системою інтелектуальних, прогностично-просектувальних, мотиваційних, рефлексивних, вольових дій і спрямованого на вирішення завдань раціональної організації праці та ефективного виконання професійних педагогічних завдань” [4, с. 28].

Про важливість самоорганізації викладача вищої школи у процесі професійної діяльності говорить також О. Гура. На думку вченого, самоорганізація викладача є основою у його професійному зростанні. Дослідник розглядає професійну самоорганізацію у двох площинах. У першій, на прикладі статичного зрізу – конкретної взаємодії фахівця і певного професійного завдання. В другій, у багаторівневій системі професійного становлення й розвитку, професіогенезу особистості, яка передбачає вирішення багатьох різномірних завдань, які цей процес розширюють [2].

Уважаємо, що процес самоорганізації викладача вищої школи є двох видів. Перший вид передбачає самоорганізацію викладача з метою досягнення певних норм і показників, що ставлять перед ним у вищому начальному закладі відповідно до його професійної діяльності. Головну увагу зосереджено на самоствердженні та самореалізації в освітній установі. Другий вид самоорганізації акцентовано на особистісному саморозвитку та внутрішній мотивації до зростання. Зауважмо, він сприяє професійному зростанню та підвищенню нормативних показників професійної педагогічної діяльності, а отже, важливо створити такі передумови, щоб професійна та особистісна системи гармонійно взаємодіяли. Це своєю чергою забезпечить максимально позитивний результат.

Науковці А. Федоров і В. Пенюк вважають, що ефективність педагогічної праці викладачів залежить не тільки від того, на якому рівні сформовані певні особистісні якості та рівень самоорганізованості викладача, а й від керівництва навчального закладу. Якщо говорити про ознаки ефективності керівника, то важливими є: чітке планування навчального процесу; організація навчально-виховної діяльності викладачів; здатність швидко розв’язувати другорядні питання й ретельно – фундаментальні; вміння зосереджуватися на важливому, коригувати власні дії у разі різкої зміни зовнішніх чинників, здатність приймати зважені рішення [8].

Самоорганізації викладача вищої школи сприяють також сукупність важливих навичок та особистісних рис. Головними з них, на нашу думку, є: розвинуте критичне мислення, вміння швидко приймати нестандартні рішення, професійна мобільність та гнучкість, стресостійкість та самоконтроль, практичність та організованість, вимогливість до себе, творчість та ініціативність, відповідальність, високі моральні якості та ін.

Ефективність професійної діяльності викладача вищої школи залежить від багатьох чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх. Уважаємо, що внутрішніми чинниками є розвиток професійних та особистісних якостей, ціннісні орієнтації та світоглядні засади особистості, розуміння та мотивація до самоорганізації тощо. Зовнішні чинники – це специфіка та особливості професійної діяльності викладача, менеджмент освітньої організації, суспільні запити та потреби студентів, умови та специфіка освітнього закладу, трудовий колектив, різні ситуації професійної діяльності тощо.

Висновки. Отже, в сучасній освіті, зокрема вищій школі, потрібно закладати стратегію та технології самоорганізації як для викладачів, так і для їх вихованців. Вона не повинна обмежуватися певним середовищем і тривати протягом усього життя, вона повинна охоплювати всі форми та види освіти, зокрема самоосвіту. Стратегічне завдання ЗВО – допомогти в цьому напрямі діяльності своїм викладачам, сприяти та створювати відповідні умови та можливості. Викладач своєю чергою повинен удосконалювати навички самоорганізації, оскільки це сприяє саморозвитку, самовдосконаленню та самореалізації. Важливим у цьому процесі є виклики та потреби, що стоять перед вищою освітою та суспільством загалом. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні ефективних прийомів і методів самоорганізації викладача вищої школи в процесі самоосвіти та самовиховання, вдосконалення шляхів його професійного та особистісного зростання.

1. Арешонков В. Ю. Педагогічні засади самоорганізації слухачів системи післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2006. 20 с.

2. Гура О. І. Теоретико-методологічні основи професійної самоорганізації викладача ВНЗ. Теорія і практика сучасної психології. 2011. Вип. 2. С. 9–14.

3. Ковальчук Р. О. Самоорганізація особистості як психологічний феномен. Правничий вісник Університету “КРОК”. 2013. Вип. 15. С. 163–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2013_15_27.

4. Мирончук Н. М. Теоретичні і методичні основи контекстної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2020. 42 с.

5. Проект концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: https://www.navs.edu.ua/files/zakon_ukr/proek-rozv-osvitu.pdf.

6. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiya-rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki>.

8. Федоров А. О., Пенюк В. О. Про деякі елементи діагностики ефективності роботи викладача у вузі. URL: <http://intkonf.org/konf022015/1008-khn-docent-fedorov-ao-penyuk-vo-pro-deyak-elementi-dagnostikiefektivnost-roboti-vikladacha-u-vuz>. Html.

References

1. Areshonkov, V. Yu. (2006). Pedagogichni zasady samoorhanizatsii slukhachiv systemy pisliadyplomnoi pedagogichnoi osvity : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Zhytomyr.
2. Hura, O. I. (2011). Teoretyko-metodolohichni osnovy profesijnoi samoorhanizatsii vykladacha VNZ. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*, 2, 9–14.
3. Koval'chuk, R. O. (2013). Samoorhanizatsiia osobystosti iak psykholohichnyj fenomen. *Pravnychyj visnyk Universytetu "KROK"*, 15, 163–169. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2013_15_27.
4. Myronchuk, N. M. (2020). Teoretychni i metodychni osnovy kontekstnoi pidgotovky majbutnikh vykladachiv vyschoi shkoly do samoorhanizatsii u profesijnij diial'nosti: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Zhytomyr.
5. Proekt kontseptsii rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv. Retrieved from https://vvv.navs.edu.ua/files/zakon_ukr/proek-rozv-osvitu.pdf.
6. Stoliarenko, O. B. (2012). *Psykholohiia osobystosti: navch. posibnyk*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
7. Stratehiia rozvytku vyschoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky. Retrieved from <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiia-rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki>.
8. Fedorov, A. O., Peniuk, V. O. (2015). Pro deiaki elementy diahnostryky efektyvnosti roboty vykladacha u vuzi. Retrieved from <http://intkonf.org/konf022015/1008-khn-dotsent-fedorov-ao-peniuk-vo-pro-deiak-elementi-dagnostikiefektivnost-roboti-vikladacha-u-vuz>. Html.

Стаття: надійшла до редколегії 27.03.2025
доопрацьована 13.04.2025
прийнята до друку 21.04.2025

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF HIGHER EDUCATION
TEACHERS' SELF-ORGANIZATION IN THEIR PROFESSIONAL
AND PEDAGOGICAL ACTIVITY**

Mykhailo Matkovskyi, Svitlana Tsiura

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005
Matkovskyi2017r@gmail.com;
svit.tsiura@gmail.com*

This study addresses the psychological and pedagogical aspects of higher education teachers' self-organization within the context of their professional activity. It explores both the external and internal factors that influence the teacher's personality and shape their professional performance. The authors of the article emphasize the importance of a comprehensive examination of the challenges facing higher education today and adopt an interdisciplinary perspective on the concept of self-organization. The research argues that professional self-organization is crucial for the university teacher's personal development, professional formation and career growth. The authors highlight the need for continuous improvement of teachers' competencies aligned with their professional roles.

The study explores two main types of self-organization. The first type involves deliberate efforts of a higher education teacher to achieve specific professional standards and performance outcomes, focusing on self-affirmation and self-realization within the educational institution. The second type of self-organization emphasizes personal self-development and internal motivation for growth. The authors stress the importance of creating preconditions that foster harmonious interaction between a teacher's professional and personal systems.

The article argues for the need to critically rethink methodological approaches to the educational process and higher education programs. It emphasizes the importance of developing a lifelong self-organization strategy for both teachers and students. Higher education institutions must take on the strategic responsibility of supporting teachers in this area by providing appropriate conditions and opportunities for growth. The text highlights the urgency of preparing graduates who can respond effectively to modern challenges, remain competitive, engage in continuous professional development, foster creativity, and achieve personal fulfillment. While formulating recommendations to enhance the self-organization process for university teachers, the authors stress the need to consider the full range of challenges and demands that affect educators, higher education systems, and the society.

Keywords: self-organization, psychology of higher education, psychology of management, expertise, higher education teacher, higher education student, training, education, development, educational space.